

POZIOM I JAKOŚĆ ŻYCIA LUDNOŚCI OBSZARÓW WIEJSKICH W KONTEKŚCIE NOWEGO PARADYGMATU ROZWOJU

Hanna Adamska

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

Abstrakt. Jednym z głównych zadań dzisiejszej cywilizacji jest rozwój według nowego paradygmatu tzw. zrównoważonego rozwoju. Jest on procesem uwzględniającym rozwój gospodarczy i społeczny z poszanowaniem stanu środowiska. Postulaty zrównoważonego rozwoju zawierają pojęcie sprawiedliwości międzypokoleniowej, dającej możliwości zaspokajania potrzeb ludzkości w przyszłości. Człowiek stanowi centrum zainteresowania i jest centralnym podmiotem zrównoważonego rozwoju. Jego nadrzędnym celem jest zaspokojenie potrzeb i aspiracji ludzi, a szczególnie poprawa ich poziomu i jakości życia. W pracy przedstawiono analizę zagadnień teoretycznych i empirycznych dotyczących rozwoju oraz poziomu i jakości życia ludności obszarów wiejskich Dolnego Śląska z podziałem na jego regiony funkcjonalne. W analizie posłużono się wskaźnikami zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem metody normalizacji. Wskaźniki dotyczyły warunków mieszkaniowych, a także wydatków na mieszkania, zdrowie oraz kulturę i sport. Obszary położone w otoczeniu większych aglomeracji miejskich, z większymi możliwościami rozwoju, wykazywały się korzystniejszymi warunkami poziomu i jakości życia. W ujęciu regionalnym najmniejsze wartości uzyskiwał region I o charakterze rolniczym. Otrzymałe wyniki jednoznacznie określiły poziom i jakość życia ludności obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego oraz jego zmiany, potwierdzając badania prowadzone na terenie całego kraju.

Słowa kluczowe: obszar wiejski, poziom i jakość życia, zrównoważony rozwój

WPROWADZENIE

Postępujący rozwój cywilizacyjny, uwarunkowany wieloma czynnikami, do których możemy zaliczyć między innymi: rozwój gospodarczy, demograficzny, zmiany konsumpcyjne i kulturowe, doprowadził do powstania nowego paradygmatu rozwoju. Jest nim koncepcja zrównoważonego rozwoju. W historii życia na ziemi koncepcja zrównoważonego rozwoju jest pierwszą świadomie określoną próbą uniknięcia samozagłady. Ludzkość zdaje sobie sprawę z negatywnych skutków rozwoju cywilizacyjnego i próbuje podjąć działania mające na celu im zapobiegać. Jak twierdzi Piątek „postulat realizacji zrównoważonego rozwoju wyznacza więc Nową Erę w historii ludzkości”. Oznacza bowiem, że po etapie podboju ziemi przez gatunek ludzki, po etapie panowania i dominowania na naszych oczach rodzi się era poszukiwania harmonijnej koegzystencji ludzkiego świata z przyrodą, zwana Erą Ekologiczną [Piątek 2005]. W związku z tym obecny wzrost gospodarczy musi być dostosowany do otaczającego środowiska.

Źródła koncepcji zrównoważonego rozwoju wywodzą się z ekonomii klasycznej, poglądów D. Ricardo, T. Malthusa i J.S. Milla, którzy zastanawiali się nad granicami wzrostu w pogarszającej się wydajności ziemi ze względu na żyzność, czy też relacje między zasobami a rozwojem ludzkości. Szczególne zasługi w tym zakresie można przypisać przedstawicielom Klubu Rzymskiego, którzy wskazali na naturalne granice wzrostu i rozwoju oraz konieczność ograniczenia zużycia zasobów naturalnych i potrzebę ich ochrony [Jeżowski 2007]. We współczesnym rozumieniu zrównoważony rozwój jest przedmiotem zainteresowania wielu dziedzin nauki, w tym nauk ekonomicznych, społecznych i przyrodniczych. Termin pojawił się w 1987 roku w słynnym raporcie G.H. Brundlandta „Nasza wspólna przyszłość” i oznacza „zaspokojenie potrzeb i aspiracji dzisiejszego pokolenia w sposób, który nie ogranicza możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłym pokoleniom” [Jeżowski 2007]. Potrzeba zrozumienia tego pojęcia jest źródłem wielu opracowań i interpretacji. Piątek uważa, że jest to „zespół mechanizmów umożliwiających taką organizację ludzkiego świata, aby mógł on harmonijnie i trwale współistnieć z biosferą, umożliwiając samorealizację człowieka”. W pojęciu zrównoważonego rozwoju występuje oprócz praw ekonomii, określających ład społeczno-gospodarczy, także prawo przyrody – jako świat ekologii. W takim ujęciu środowisko, kapitał i praca powinny być traktowane na równi. Postulaty zrównoważonego rozwoju zawierają również pojęcie sprawiedliwości międzypokoleniowej, dającej możliwości zaspokajania potrzeb ludzkości w przyszłości. Z powyższych pojęć wynika, że człowiek jest centrum zainteresowania i centralnym podmiotem zrównoważonego rozwoju. Jego nadrzędnym celem jest zaspokojenie potrzeb i aspiracji ludzi, a szczególnie poprawa poziomu i jakości ich życia. Poza problematyką gospodarczą i ekologiczną podstawowym celem zrównoważonego rozwoju jest więc problematyka społeczna.

Zasoby ludzkie pełnią podwójną funkcję w zrównoważonym rozwoju: po pierwsze – stanowią zasób produkcyjny będący elementem ładu społecznego, po drugie – kreują cele i sposoby osiągnięcia tego rozwoju. Społeczne zrównoważenie odnosi się najczęściej do wpływu skażenia środowiska na ludzkie zdrowie, a ujmując to zagadnienie szerzej do poziomu życia, dobrobytu społecznego czy jakości życia. W pojęciu ładu społecznego podkreśla się: godne życie i samorealizację, kulturowe różnicowanie, ochronę zdrowia ludzkiego, sprawiedliwość podziału i równość szans.

Gawroński przytacza za Kuszpitem, że podmiotem jakości życia jest człowiek, a w konsekwencji całe społeczeństwo. W takim rozumieniu jakość życia dotyczy sfery

socjologicznej opisującej wzajemne stosunki między ludźmi, określa możliwości pełni rozwoju jednostki w konkretnych warunkach, wyraża jej zadowolenie i satysfakcję z osiągniętych warunków bytowych, wprowadza czynnik wartości jako element ludzkiego działania [Gawroński 2000].

Ład społeczny, ze względu na zawarte w nim kategorie jakości życia w zrównoważonym rozwoju, jest uważany za cel nadrzędny. Na jakość życia zwraca się uwagę prawie we wszystkich dokumentach dotyczących zrównoważonego rozwoju: Karcie Narodów Zjednoczonych, Deklaracji z Rio, Deklaracji johannesburskiej, zasadach Unii Europejskiej i w ośmiu Celach Milenijnych. We wszystkich tych dokumentach podkreślone są zasady dotyczące: godnego życia i samorealizacji, kulturowego różnicowania, ochrony zdrowia ludzkiego, sprawiedliwości podziału, równych szans i wzmocnienia społecznej spójności [Borys 2005]. W takim ujęciu jakość życia można interpretować jako stopień zaspokojenia wszystkich potrzeb człowieka i społeczeństwa.

Wiele zasad zrównoważonego rozwoju zawartych w Karcie Ziemi odnosi się bezpośrednio do jakości życia.

Zasada 1 – Ludzie stanowią centrum zainteresowania w procesie trwałego i zrównoważonego rozwoju; mają prawo do zdrowego i twórczego życia w harmonii z przyrodą.

Zasada 3 – Prawo do rozwoju należy egzekwować tak, by sprawiedliwie uwzględnić rozwojowe i środowiskowe potrzeby obecnych i przyszłych pokoleń.

Zasada 5 – Dla zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz zmniejszenia różnic w poziomie i jakości życia większości ludzi na świecie, powinny współpracować państwa i ludzie, co pozwoli na realizację zasadniczego zadania – zwalczania ubóstwa.

Zasada 8 – Państwa powinny ograniczyć bądź wyeliminować modele produkcji i konsumpcji zakłócające zrównoważony rozwój oraz promować odpowiednią politykę demograficzną. Pozwoli to osiągnąć trwałą i zrównoważony rozwój oraz poprawę jakości życia wszystkich ludzi [Borys 2005].

Zagadnienia związane z analizą poziomu i jakości życia stają się zatem problemem bardzo ważnym. Ich szczególna rola uwidacznia się w tworzeniu koncepcji rozwoju poszczególnych obszarów zarówno w ujęciu lokalnym, jak i globalnym.

ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH A POZIOM I JAKOŚĆ ŻYCIA LUDNOŚCI

Obszary wiejskie Polski są zróżnicowane pod względem wielu czynników. Zróżnicowanie to jest wypadkową wielu procesów: gospodarczych, społecznych, politycznych i kulturowych. Wydarzenia historyczne, przez jakie przechodziło państwo polskie oraz bieżące procesy związane ze zmianami gospodarczymi znacznie wpłynęły na zróżnicowanie obszarów wiejskich naszego kraju. Nie bez znaczenia jest również lokalizacja poszczególnych obszarów, gdyż warunkuje ona tempo zmian oraz ich kierunek wynikający z dostępności zasobów i ich atrakcyjności. O tempie rozwoju decyduje wiele czynników o charakterze endogennym i egzogennym. Czynniki endogenne sprowadzają się do zasobów naturalnych, wytworzonych wskutek działalności człowieka, to także instytucje zajmujące się promocją i rozwojem danego obszaru, jego kultura, tradycja i atrakcyjność.

W ostatnich latach coraz większego znaczenia w rozwoju poszczególnych obszarów nabiera obcy kapitał. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej dało wiele możliwości

pozyskania środków finansowych do rozwoju na szczeblu lokalnym i regionalnym w niemal wszystkich dziedzinach życia.

Badania przeprowadzone przez Rosnera wykazały zróżnicowanie obszarów wiejskich pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego. Obszary wiejskie Polski wschodniej cechuje zapóźnienie w stosunku do części zachodniej. Najbardziej rozwinięte są obszary położone w sąsiedztwie ośrodków miejskich, natomiast wraz z ich oddalaniem się od miast poziom rozwoju obniża się. Obszary wiejskie w tzw. strefach podmiejskich charakteryzują się łatwym zbytem produktów oraz większą możliwością zarobkowania ludności tam mieszkającej, co znacznie wpływa na poziom i jakość jej życia. Obszary zapóźnione przejawiają tendencje do zmniejszania zatrudnienia oraz do pogarszania struktur demograficznych kapitału ludzkiego i społecznego [Rosner 2011].

Zbliżone prawidłowości obserwujemy również na terenie województwa dolnośląskiego [Adamska 2006].

CEL I METODYKA BADAŃ

Celem przeprowadzonych badań było określenie poziomu i jakości życia ludności obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego. Województwo to charakteryzuje się zróżnicowanymi warunkami przyrodniczymi i ekonomicznymi co determinuje rozwój poszczególnych jego obszarów, a ten z kolei przekłada się bezpośrednio na jakość życia zamieszkującej je społeczności.

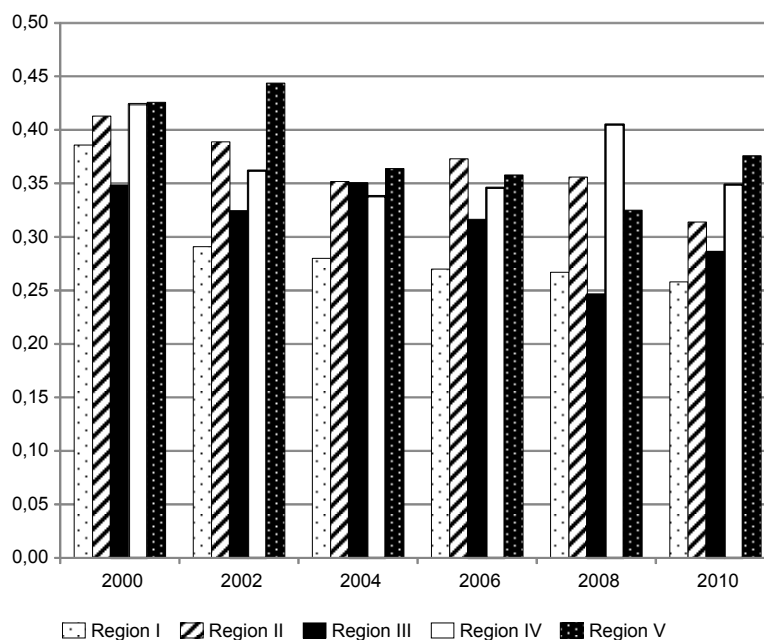
W koncepcji zrównoważonego rozwoju poziom i jakość życia są zaliczane do ładu społecznego. Wśród wielu dziedzin charakteryzujących ład społeczny dziedziną poziomu i jakości życia obejmuje 68 wskaźników, jednak nie wszystkie z nich można zastosować do charakterystyki jakości życia mieszkańców obszarów wiejskich. Według Borysa, wskaźniki zrównoważonego rozwoju należą do elementów pozwalających monitorować jego procesy, w tym również poziom i jakość życia ludności jako nieodłączny jego element [Borys 2005].

Do określenia poziomu i jakości życia ludności obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego wzięto pod uwagę wskaźniki charakteryzujące warunki bytowania ludności, czyli mieszkanie, jego wielkość i zagęszczenie ludzi wyrażane przez następujące wskaźniki: liczbę mieszkań na 1000 mieszkańców, przeciętną powierzchnię mieszkania (w m²), liczbę izb w mieszkaniu, liczbę oddanych mieszkań. Drugim elementem wpływającym na jakość życia jest dbałość gminy o polepszenie warunków przez wydatki na różne cele społeczne, w tym wypadku mieszkanie, zdrowie, kulturę i sport wyrażane na 1000 mieszkańców. Powyższe wskaźniki analizowano w okresie od 2000 do 2010 roku, uwzględniając gminy województwa dolnośląskiego o charakterze wiejskim z podziałem na pięć regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich. Region I to region intensywnego rolnictwa, którego celem jest modernizacja kompleksu gospodarki żywnościowej, celem regionu II, rolniczo-rekreacyjnego, jest rozwój turystyki i rekreacja, w regionie III przemysłowo-rekreacyjno-turystycznym – kształtowanie terenu przyrodniczego ze względu na tereny górskie i podgórskie, funkcją regionu IV rolniczo-przemysłowego jest wzrost dochodów mieszkańców przez wielofunkcyjne ukierunkowanie, a w regionie V – rolniczo-przemysłowo-rekreacyjnym, będącym obszarem o dużych walorach przyrodniczych, szczególna uwaga skupia się na odbudowie i ochronie krajobrazu przyrodniczego.

W analizie problemu badawczego wykorzystano metodę teorii normalizacji – unitaryzację zerową. W pierwszej kolejności dokonano standaryzacji cech, czyli wyrażenia ich w takich samych jednostkach, a następnie określono syntetyczny wskaźnik (SW), który jest średnią wystandaryzowanych cech diagnostycznych.

WYNIKI BADAŃ

Otrzymane wyniki badań wskazują na pewne zróżnicowanie poziomu i jakości życia ludności wiejskiej w regionach funkcjonalnych obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego. Wyrazem tego są analizowane warunki mieszkaniowe ludności oraz wydatki gmin na gospodarkę komunalną, ochronę zdrowia, sport i kulturę. Zróżnicowanie to przedstawia średnia wartość syntetycznego wskaźnika (SW) (rys. 1). W latach 2000-2010 jego rozpiętość wynosiła od około 0,3 pkt. do 0,4 pkt. Na podstawie uzyskanych wielkości nie można jednoznacznie określić, który region charakteryzował się najlepszymi, a który najgorszymi uwarunkowaniami dotyczącymi analizowanych wskaźników. W każdym roku uwarunkowania regionów były nieco inne, a uzyskane wyniki świadczą o średnich warunkach poziomu i jakości życia. Taka sytuacja może być przejawem słabego zaangażowania się gmin w ich poprawę. Przeznaczanie niewielkich środków finansowych na cele mieszkaniowe, zdrowotne i kulturalne może być podyktowane innymi

Rys. 1. Średnia wartość syntetycznego wskaźnika poziomu i jakości życia ludności obszarów wiejskich w regionach funkcjonalnych województwa dolnośląskiego
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych www.stat.gov.pl.

działaniami priorytetowymi w poszczególnych gminach oraz ich słabą kondycją finansową. Najgorsze warunki panują na obszarze regionu I, o charakterze rolniczym. W tym regionie średni syntetyczny wskaźnik poziomu i jakości życia był najniższy. Jego wartość poza rokiem 2000 (0,386 pkt.) nie przekroczyła 0,3 pkt. Na drugim miejscu uplasował się region III, w którym w 2008 roku omawiany wskaźnik był najniższy. Generalnie największe wartości uzyskano dla regionu V w roku 2000, 2002, 2004 i 2010, co świadczy o najlepszym poziomie i jakości życia spośród wszystkich regionów. W tym regionie największą wartość obserwujemy w 2002 roku i wynosi ona 0,444 pkt. Zastanawiające jest jednak zmniejszenie syntetycznego wskaźnika w regionie V, gdzie od 2004 roku wynosił on powyżej 0,4 pkt. Podobną sytuację obserwowano w pozostałych regionach, w których od 2002 roku wartość wskaźnika zmniejszyła się, nie osiągając wartości z 2000 roku. Malejąca wartość średniego syntetycznego wskaźnika (SW) była spowodowana przede wszystkim zmniejszeniem wydatków gmin na cele mieszkaniowe.

Zdecydowanie większym zróżnicowaniem charakteryzowały się poszczególne gminy usytuowane w regionach funkcjonalnych. We wszystkich regionach były gminy o bardzo wysokim i niskim syntetycznym wskaźniku określającym poziom i jakość życia, czego wyrazem są jego wartości minimalne i maksymalne (tab. 1). Minimalne wartości uzyskano dla gmin tzw. peryferyjnych, bez perspektyw rozwojowych, maksymalne zaś dla gmin położonych w pobliżu dużych aglomeracji miejskich, z korzystnymi warunkami rozwojowymi. Wśród gmin regionu I maksymalne wartości syntetycznego wskaźnika poziomu i jakości życia we wszystkich latach uzyskiwały gminy Kobierzyce, Długołęka i Czernica, w regionie II Wisznia Mała, w regionie IV Kunice i Lubin, a w V Zgorzelec i Bolesławiec. Z kolei wartościami najmniejszymi odznaczały się gminy Domaniów i Dziadowa Kłoda z regionu I, Niechlów z II, Marciszów z III, Ruja i Pęcław z IV oraz Siekierczyn Radwanice z regionu V.

Tabela 1. Syntetyczny wskaźnik poziomu i jakości życia mieszkańców regionów funkcjonalnych Dolnego Śląska w latach 2000-2010

Wyszczególnienie	Rok					
	2000	2002	2004	2006	2008	2010
1	2	3	4	5	6	7
Region I						
Średnia	0,386	0,291	0,280	0,270	0,267	0,258
Maksimum	0,528	0,444	0,608	0,567	0,725	0,489
Minimum	0,194	0,134	0,165	0,164	0,110	0,105
Region II						
Średnia	0,413	0,389	0,352	0,373	0,356	0,314
Maksimum	0,661	0,610	0,531	0,738	0,830	0,849
Minimum	0,243	0,221	0,190	0,122	0,151	0,099
Region III						
Średnia	0,348	0,324	0,350	0,316	0,246	0,286
Maksimum	0,500	0,497	0,506	0,519	0,402	0,537
Minimum	0,239	0,195	0,209	0,179	0,123	0,144

Tabela 1 – cd.

1	2	3	4	5	6	7
Region IV						
Średnia	0,424	0,362	0,338	0,346	0,405	0,349
Maksimum	0,652	0,584	0,664	0,639	0,623	0,621
Minimum	0,108	0,115	0,116	0,084	0,170	0,134
Region V						
Średnia	0,426	0,444	0,364	0,358	0,325	0,376
Maksimum	0,628	0,656	0,623	0,562	0,483	0,513
Minimum	0,322	0,261	0,226	0,241	0,225	0,257

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych www.stat.gov.pl.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Jakość życia i jego rozwój jest celem nadrzędnym w tworzeniu koncepcji rozwoju społecznego, gospodarczego oraz środowiskowego i powinna być punktem wyjścia do tworzenia wszelkich paradygmatów rozwoju. Poziom i jakość życia ludności to jedno z podstawowych założeń koncepcji zrównoważonego rozwoju, wyrażające się w trosce o przyszłe pokolenia oraz stworzenie równych i sprawiedliwych szans rozwoju ludności żyjącej obecnie w różnych regionach.

Przeprowadzona dziesięcioletnia analiza poziomu i jakości życia pozwoliła na wyciągnięcie następujących wniosków.

W okresie 2000-2010 średnia wartość syntetycznego wskaźnika poziomu i jakości życia (SW) w poszczególnych regionach funkcjonalnych obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego wynosiła od 0,267 do 0,426 pkt. W każdym regionie mamy do czynienia ze zjawiskiem zmniejszania się jego wartości. Główną przyczyną należy się dopatrywać w malejącym udziale wydatków finansowych gmin na cele mieszkaniowe, zdrowotne i kulturalne.

Najmniejszymi wartościami syntetycznego wskaźnika poziomu i jakości życia spośród wszystkich regionów funkcjonalnych charakteryzował się region I – intensywnego rolnictwa, gdzie podstawowym źródłem dochodów jest rolnictwo, co potwierdza, że rolnictwo nie pełni obecnie funkcji rozwojowej.

Lokalizacja poszczególnych gmin determinuje ich rozwój. Ludność gmin położonych w otoczeniu dużych aglomeracji miejskich ma większe możliwości wynikające ze zbytu produktów oraz zarobkowania, co ma odzwierciedlenie w poziomie i jakości życia. Świadczą o tym wartości minimalne osiągnięte przez tzw. gminy peryferyjne oraz maksymalne uzyskiwane przez gminy w pobliżu dużych aglomeracji miejskich.

LITERATURA

- Adamska H., 2006. Jakość życia jako jeden z ważnych elementów zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Zesz. Nauk. AR Wroc. 540, Roln. 87, 25-30.
- Borys T., 2005. Wskaźniki zrównoważonego rozwoju. Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok.
- Gawroński K., 2000. Wartość informacyjna zbioru danych o środowisku przyrodniczym z punktu widzenia celów ekologicznych i społecznych, planowania i zagospodarowania przestrzennego. Zesz. Nauk. AR Krak. 139.
- Jeżowski P., 2007. Ekonomiczne problemy ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju w XXI wieku. SGH, Warszawa, 11-24.
- Piątek Z., 2005. Człowiek jako podmiot zrównoważonego rozwoju: konsekwencje filozoficzno-społeczne. W: Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka. Red. A. Papuziński. Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz, 14-30.
- Rosner A., 2011. Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich. W: Rozwój obszarów wiejskich w Polsce. Diagnozy, strategie, koncepcje polityki. Red. I. Nurzyńska, M. Drygas. IRWiR PAN, Warszawa, 155-173.